

Margaretha Verwey

18 OKTOBER 1867 – 17 DECEMBER 1947

door Wendela Beemsterboer

Margaretha Verwey, Amsterdam 1946

Margaretha Verwey en Karel Schmidt

Margaretha Verwey heeft veel betekend voor Karel Schmidt en voor zijn vrouw en kinderen, ook toen hij overleden was.

Zij was voor de idealistische Karel Schmidt de doortastende, zakelijke rechterhand, die vurig zijn werk voor het voetlicht bracht.

In haar atelier in Amsterdam stelde ze zijn schilderijen ten toon. Ze zorgde er voor dat hij in het Stedelijk Museum in Amsterdam kon exposeren, organiseerde lezingen in o.a. het Americain hotel in Amsterdam, liet een atelier voor hem bouwen in Blaricum, en regelde alles wat verder nodig was. En dat naast haar eigen werk als naaldkunstenares en eigenaresse/bedrijfsleidster van twee zaken voor naaldkunst.

Toen Karel Schmidt in 1920 overleed zorgde zij met Johanna Schmidt - de Kruijf, zijn weduwe, voor hun drie kinderen. Dat bracht haar veel levensvreugde.

Margaretha Verwey leerde Karel Schmidt eind 1916 kennen, toen zij zelf net 49 geworden was (18 oktober). Als vernieuwend naaldkunstenares was zij toen heel bekend.

Zij ontwierp borduurpatronen voor handwerk en schiep kunstnaaldwerk. Door eenheid in materiaal, vorm, kleur en ornament (versiering) wilde zij een geestelijke ordening zichtbaar maken. Zij sloot daarmee aan bij een nieuwe impuls, een nieuwe wind die door Europa waaide. In Nederland streefden de Tachtigers, waarvan haar broer Albert Verwey medeoprichter was, naar poëzie en literatuur waarin het geestelijke achter het materiële zichtbaar gemaakt wilde worden. De natuur was voor hen uitingvorm van het geestelijke.

In de architectuur was eveneens een streven ontstaan om het eenzijdig materiële met een geestelijk aspect te doordringen. Theosofische principes werkten daarin door.

Als eigenaresse/bedrijfsleidster van twee zaken voor naaldkunst, ging het Margaretha Verwey behalve als naaldkunstenares, ook financieel en zakelijk gezien voor de wind. De zaak in de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam had een eigen atelier, met meer dan 30 medewerkers in dienst. Daarnaast was er een goedlopende zaak in Den Haag,

Toen brak in 1914 de Eerste Wereldoorlog uit. Ondanks haar succesvolle carrière belandde zij, na een periode van grote uitputting, in een innerlijke crisis, waar zij nog mee worstelde toen zij Karel Schmidt najaar 1916 leerde kennen.

Deze ontmoeting was het begin van een belangrijke ontwikkelingsfase in haar leven en haar werk.

Zij kreeg door de gesprekken en het contact met Karel Schmidt een nieuwe verbinding met de Christus, die zij was kwijtgeraakt.

Jaren later ontmoette zij de Christengemeenschap, beweging tot religieuze vernieuwing, en de antroposofie van Rudolf Steiner. Hier kon zij uiteindelijk Christus en kunst met elkaar verbinden.

MARGARETHA VERWEY

BAANBREEKSTER VOOR NIEUWE IDEEEN

18 OKTOBER 1867 – 1947 17 DECEMBER

*"Toen er stijlloze huizen werden gebouwd en de mensen in smakeloze salons zaten, borduurden de dames uit tijdverdrijf ook banale kledingjes. Met het zich baanbreken van den tijd van Tachtig waarin de literatuur vóórging en de architectuur volgde, werd ook de kunstnijverheid meegezogen in de groeiende begeerte naar ware schoonheid." *1.*

In: De Tijd October 1942: Margaretha Verwey Pionierster op het gebied van vrouwenhandwerk 75 jaar geworden. Haar streven een protest tegen banaliteit

Margaretha Verwey wordt in interviews en krantenartikelen *2 gekarakteriseerd als een merkwaardige vrouw, als een vrouw met een sterke wil en grote daadkracht. Haar zakelijk inzicht en succes worden benadrukt. Vaak worden haar veerkracht en levensvreugde genoemd. In de naaldkunst vallen op haar degelijke werken, met veel vaktechnische kennis en vernuft, haar bijzondere kleurencombinaties en de harmonie van materiaal, lijn, kleur en versiering. Verder wordt genoemd haar onophoudelijk strijden, in woord en geschrift, voor vernieuwing van de handwerkkunst en het kunstnaaldwerk alsook voor vernieuwing van het nijverheidsonderwijs.

Het gaat haar altijd om *schoonheid*.

Schoonheid betekent voor Margaretha Verwey harmonie. Zij wil de naaldkunst en het handwerk uit haar tijd vernieuwen, verheffen tot schoonheid. Zij vindt de handvatten hiervoor in de theosofie, waarin eenheid in vorm, lijn en kleur uitdrukking van een geestelijke ordening zijn.

Haar leven staat in het teken van de kunst, het zoeken naar Christus en het verbinden van kunst en religie.

Via de theosofie vond zij haar weg naar vernieuwing van de naaldkunst, bij de kunstenaar-evangelist Karel Schmidt hervond zij de Christus zoals zij die als kind beleefde en met wie zij het contact was kwijtgeraakt.

In de Christengemeenschap kon zij uiteindelijk kunst en religie met elkaar verbinden.

Het evangeliserend geloven werd nu een meer ingetogen "Christus in ons".

Tijdsbeeld

De jaren vanaf ongeveer 1880 tot 1914, het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, zijn jaren van grote idealen en spiritueel zoeken, in heel Europa.

Het is tegelijkertijd het begin van de industrialisatie, die veel producten betaalbaar maakt voor minder welgestelden, maar die ook armoede in de hand werkt onder de fabrieksarbeiders, die geestdodend werk moeten doen.

Kunstenaars willen tegenwicht bieden aan het "burgerdom".

De oude structuren, het gezapige leven, de kerkelijke ordening - ze voldoen niet meer.

In de literatuur zijn het in Nederland *de Tachtigers* die al het oude willen loslaten, die zich afzetten tegen de 'domineespoëzie', die als benepen en moraliserend wordt gezien; 'alles' moet voortaan kunnen. Belangrijk voor de Tachtigers is de idee dat de natuur symbool staat voor een realiteit die achter de zichtbare dingen ligt. Later ontstaat hieruit het symbolisme als stroming in de kunst.

Binnen de architectuur wordt door o.a. Berlage eveneens gezocht naar hogere waarden, als tegenwicht tegen de in hun ogen geestloze, veruiterlijkte architectuur.

Het socialisme komt op, evenals de vrouwenemancipatie. Mensen zoeken naar nieuwe vormen van samenleven en samenwerken. Kunstenaarskolonies worden gesticht, veelal op het platteland. Coöperaties worden opgericht, waar wordt gestreefd naar betere arbeidsvoorwaarden en naar samenwerking op basis van gelijkheid tussen de klassen en de sexen.

Wat de kunst betreft is er het streven naar gemeenschapskunst, waar verschillende disciplines samenkomen, zoals architectuur en beeldhouwen.

Men zoekt binnen de kunst en in de coöperaties naar evenwicht tussen individualisme en het samenwerken als collectief.

Voor de kunst is de *Theosofie* van grote betekenis. Zij streeft naar een universele broederschap en heeft als uitgangspunt dat alle religies, oosters en westers, terug te voeren zijn op de Esoterische Wijsbegeerte, de Theo Sophia, die vanuit Tibet door de Grote Ingewijden over de wereld verspreid is. Zij staat open voor ieder, zonder onderscheid naar ras, kleur of geloof (en geslacht). Er wordt uitgegaan van herhaalde aardelevens.

De kosmos (de geestelijke of goddelijke wereld) en de natuur worden beschouwd als een geometrisch geordend geheel, wat sterk door werkt in de opvattingen over kunst. *3

De Eerste Wereldoorlog is een enorme desillusie: hoe kan dit gebeuren, waar blijven wij nu met onze idealen van broederschap, vrijheid en gelijkheid? Veel kunstenaars raken verbitterd.

Margaretha Verwey belandt, na een periode van uitputting, eveneens in een innerlijke crisis waarin zij zich erg schuldig voelt: *"Waarvoor had ik al die jaren gewerkt? Waar bleef ik met mijn idealen van schoonheid en liefde tot elkander? Uit mijn huis en omgeving had ik al wat leelijk was weggehouden, de samenleving was harmonisch, en nu? Daar komt oorlog en innerlijk blij ik daar niet tegen bestand. (...) Waar was de broederschap der menscheid, waarvan ik droomde? Ik kon niet verder. Het was donker rondom mij en donker in mij (...) Wat had ik gedaan voor de menscheid? Had ik met al mijn werken iets bereikt, dat één stap nader bracht tot het licht?"* * 4 De Smidse, pagina 75

Er volgen moeilijke jaren, ook zakelijk gezien; materialen waren niet eenvoudig te krijgen en bestellingen waren er niet veel.

Na de crisisjaren dertig volgt de Tweede Wereldoorlog. Zij schrijft hierover met Johanna Schmidt - de Kruijf; over het dagelijks leven, de Jodenvervolgning ("waar voert men deze mensen heen?"), de honger, en hoe goed zij het zelf nog hebben. *5

Margaretha Verwey slaagt er in om te leven van haar werk, en er zelfs het gezin Schmidt van te onderhouden. Innerlijk blijft zij zich ontwikkelen en vindt zij antwoorden op haar dringende

vragen: 'Hoe kan de geest van de Tachtigers doorwerken in de naaldkunst? 'Waar is de Christus, die schoonheid is en heerlijkheid?' en 'Hoe verbind ik kunst en religie?'

Kindertijd en jeugd

Margaretha Verwey groeit op in een Amsterdams herenhuis waar haar vader een meubelmakerij en -winkel heeft.

Zij heeft twee oudere broers: Albert, de dichter-Tachtiger, en Chris, die in het sociaal-liberalisme zijn weg vindt. Zij hebben een jonger halfzusje, Anna, die soms in sanatoria verblijft en soms op het land werkt. Zij trouwt en gaat in Blaricum wonen.

Margaretha beschrijft haar kindertijd als somber en eenzaam. Haar moeder overlijdt als zij 4 jaar is, anderhalf jaar later, in 1872, sterft haar eerste stiefmoeder in het kraambed. Het contact met haar vader is goed en liefdevol, maar hij overlijdt als zij 10 jaar is, in december 1878. Met haar tweede stiefmoeder en de twee voogden heeft zij het zwaar: *"De tegenwerking die ik voortdurend in eigen kring ondervond maakte mij scherp en bitter"* (...) *6 De Smidse, p. 42

Van handwerk naar vernieuwde naaldkunst

"Niets in het leven staat op zichzelf, zelfs niet een dameshandwerkje"

Margaretha beleeft als kind veel aan het werken met naald en draad, maar vooral in het sorteren van bolletjes wol op kleur. Zij blinkt uit in handwerken én heeft er veel plezier in. Als haar oudste broer gaat trouwen, valt er een gezinsinkomen weg. Haar stiefmoeder en voogden willen dat Margaretha een handwerkzaak begint, en zo geschiedt. Op haar eigen naam zet zij een winkel op in de Nieuwe Spiegelstraat te Amsterdam. Daarmee vangt haar individuele zoektocht aan. Zij is dan bijna 22 jaar oud. De winkel geeft haar naast het eigenlijke werk, ook de vrijheid om te lezen, Engels en Duits te leren en om haar vrienden te ontmoeten.

Zij verkoopt in haar winkel de gangbare borduurpatronen, die zij, met haar fijnzinnige gevoel voor kleuren en verhoudingen, lelijk vindt. Zij vraagt zich voortdurend af: hoe kan binnen de naaldkunst de vernieuwende geest van de Tachtigers doorwerken?

Bij haar broer Albert, die intussen is getrouwd met Kitty van Vloten, en die in Noordwijk wonen, ontmoet Margaretha mensen als Frederik van Eeden en zijn vrouw Martha van Eeden - van Vloten, Roland Holst en Henriëtte van der Schalk (later Henriëtte Roland Holst), evenals de architect Berlage. Zij komt in een heel andere wereld terecht:

"Daar ging men niet naar de kerk, daar werd niet de Bijbel voorgelezen, maar de sfeer was er mooi en ruim. Er was kunstzin in woord en in werk. Toen ontstond in mij het conflict, dat jarenlang mij in onrust hield: Waar vind ik de Christus?" *7 De Smidse, pagina 43

"Door toedoen van Berlage kwam zij op den kunstnijverheidskursus van Lauweriks. Twee jaar volgde mej. Verwey den avondkursus, waar zij later ook onderricht van de Bazel ontving. Op dezen cursus werden allerlei deuren voor haar geopend. Zij begon den weg naar een nieuwe handwerkkunst voor zich te zien....."

In navolging van oud-Hollandsche borduurpatronen (zoals wij dat nog in musea kunnen vinden) begon Marg. Verwey toen met kruissteekwerk. Zij bestudeerde oude technieken (Spaansch

borduurwerk, Gobelin, petit point, Richelieu, Perzisch ajour, Janina, enz.) en daarop gebaseerd maakte zij teekeningen voor gebruiksvoorwerpen in modernen stijl....

*In Margaretha Verwey bezit Holland een baanbreekster voor nieuwe ideeën en een nauwgezet kunstnaares, die haar werk met nimmer aflatende liefde volbracht. " *8*

In een dagblad; De herleefde weefkunst. Margaretha Verwey's levenstaak Een baanbreekster voor het schoone. Amsterdam, 13 oktober 1931. Ter ere van een grote tentoonstelling van 40 jaar naaldkunstwerk van Margaretha Verwey, in de Vrouwenclub in Amsterdam.

De Bazel en Lauweriks waren theosofen, Berlage had veel contact met hen en andere theosofen, ook in zijn familiekring.

De ontwerpcurcus in de Vâhanaloge, bij Lauweriks en de Bazel, die Margaretha Verwey in 1897 en 1898 volgt, gaat uit van theosofische principes. Uitgangspunt voor de kunst zijn de geometrische patronen, als afspiegeling van de ordening van kosmos en natuur, en het streven naar eenheid in alle aspecten van het kunstwerk. Margaretha Verwey is gelukkig; het verrijkt haar leven en zoals zij zelf zegt: *" Het fundament was gelegd."* *9 De Smidse, p. 66

*"Toen ik eenmaal inzag, dat er ook in het handwerk volkomen harmonie moet zijn tusschen grondstof, lijn, kleur en ornament, zwoer ik het oude af en ging ik zelf ontwerpen." *10*

In: De Tijd Oktober 1942: Margaretha Verwey Pionierster op het gebied van vrouwenhandwerk 75 jaar geworden. Haar streven een protest tegen banaliteit

Zij blijft haar hele leven verder trouw aan de geometrische ordening en het streven naar harmonie. Het zijn de voorwaarden voor schoonheid.

Voor Margaretha Verwey is Christus de hoogste vorm van schoonheid: *"De Christus die het leven zelf, de Christus, die het Licht der Wereld en de eeuwige schoonheid zelf is... Die heb ik geweten in mij, onbewust, toen ik een heel klein meisje was en mijn vader vertelde van de Engelen en het kind te Bethlehem en ik met groote liefde voor hem een Kerstlied leerde. Daar was de Christus, daar was schoonheid, daar was liefde."* *11 De Smidse, pagina 42 en 18

In 1902 breidt Margaretha haar winkel uit. Het naastgelegen pand wordt gekocht en bij de winkel getrokken. Een deel wordt atelier. Op het raam staat nu: "Margaretha Verwey, Hollandsch Naaldkunstwerk". Zij neemt 6 medewerkers in dienst. Zij verkoopt haar eigen ontwerpen en de ontwerpen van naaldkunstenaars van naam, zoals Chris Lebeau, het echtpaar Dysselhof-Keuchenius, en van andere jonge kunstenaars, zoals mej. A. Klinkhamer.

"Het gebeurde in haar atelier aan de Nieuwe Spiegelstraat. ... Want daar waren, in de vitrine, altijd weer nieuwe, mooie dingen te zien, boeiend door een zeldzame distinctie van vinding en uitvoering, door harmonie en originaliteit van vormen- en kleurenspeel....

Men ziet er (op de tentoonstelling in de Vrouwenclub, 1931) hoe het begon, kussens bewerkt met de ouderwetsche kruissteek (...); warme, voorname kleuren, een verfijnd geometrisch ornament. Later worden de kleuren weelderiger. De bedeesde kruisjes worden door de vlottere Smirnatechniek vervangen; het ornament wordt vrijer, minder ingewikkeld, het kleurenschema soepeler. In het beste werk verloochent zich nochtans de oude distinctie niet. Ook bij het weefwerk ziet men de wisseling der mode en de daarmee samengaande verandering in werkwijze en ontwerp. De mooie, diepe, in jarenlange praktijk beproefde kleurencombinaties zijn gelukkig gebleven."

*12 KUNST Veertig jaren handwerkkunst. Margaretha Verwey: een pionierster. Door M. V.

1931, ter ere van een tentoonstelling in de Vrouwenclub, van 40 jaar naaldkunst van Margaretha Verwey.

Uitgebreide stukken in tijdschriften *13 *De Gids* Sept. 1908: "*Herboren Vrouwenkunst*", *De Hollandsche Revue*, Oct. 1908: "*Margaretha Verwey. Herleving van een oud Vak*" -16 pagina's!- beide over het weven geven haar meer bekendheid, maar vooral de uitbreiding van het Museum voor Kunstnijverheid in Haarlem levert haar veel werk op: zij werkt de ontwerpen van anderen uit evenals haar eigen ontwerpen, die in Haarlem tentoongesteld worden.

Margaretha leidt haar zaak met vaste hand. "*Het succes van haar onderneming garandeerde Margaretha Verwey als een van de weinige vrouwen in de toegepaste kunst een eigen inkomen en financieel onafhankelijk leven.*" *14 (Marjan Groot, "*Vrouwen in de vormgeving; 1880-1940*", p. 84)

Ook in de moeilijke tijden van de oorlogen en de crisis jaren 30 weet zij zich staande te houden. In 1906 is zij één van de eersten in Nederland die een weefgetouw hebben. Zij ontwerpt nu ook haar eigen stoffen, waarvoor zij veel opdrachten krijgt, en gaat weeflessen geven. In 1908 heeft zij al 30 mensen in dienst, plus 5 medewerkers in haar depot in Utrecht.

In 1910 opent zij een 2e zaak in Den Haag, nadat zij hier een aantal jaren haar werk geëxposeerd heeft in "de Wekker", een coöperatieve kunstnijverheidsonderneming, opgericht door Margaretha Meijboom. Deze stichtte zowel een tuinbouwschool voor meisjes, als Westerbro. Dit was een coöperatieve leef- en werkgemeenschap, waar zij 20 jaar woonde met haar vriendin Clara Bokkes, met wie zij vanaf 1898 tot haar dood in 1927 een relatie had.

Margaretha Verwey schrijft over haar in De Smidse: "*Er was een band tusschen ons, een wederzijdsche sympathie, een wederzijdsch waarden van elkanders werken. Daar, op Westerbro, te Rijswijk, leefde iets dat uiting was van eenzelfde idealisme, dat ook mij droeg en bezielde. (...) Dank en hulde aan die voor mij groote persoonlijkheid Margaretha Meyboom.*" *15 De Smidse, p. 66 *Margaretha Meijboom, 1856 - 1927*, was schrijfster en vertaalster van o.a. werk van Henrik Ibsen, Selma Lagerlöf, Björnsterne Björnson en (uit het Engels) van werken van Hazrat Inayat Khan, de grondlegger van de Soefi-beweging. Zij schreef o.a. "*Van en over de liefde*" een roman in briefvorm en publiceerde veel in dagbladen en tijdschriften als *De Gids* en *De Groene Amsterdammer*.

Zij stichtte in 1904 Westerbro, dat zij leidde. Vrijheid van denken en geloof, gelijkheid van de seksen en klassen, ook in het economische leven, en broederschap, elkaar steunen, zijn in haar leven de peilers van haar werken, evenals een streven naar beschaving. Zo organiseerde zij op Westerbro wekelijks discussie-avonden over wetenschap en kunst, recht en naastenliefde, wijsheid en vroomheid.

Uit haar eigen teksten en uit verhalen van mensen die haar kenden komt een beeld naar voren van een evenwichtige vrouw, beschaafd, trouw. Zij heeft veel mensen bijgestaan door naar hen te luisteren en daarbij door te dringen tot het wezen van die mens. Innerlijk liet ze de ander vrij, zij bemoedigde en hielp mensen hun eigen antwoord te vinden op levensvragen, maar ook hun eigen oplossingen voor praktische problemen. * 15A "In herinnering aan Margaretha Meyboom. Door haar vrienden." Onder redactie van Claudine Bienfait. 's Gravenhage 1930.

15 B <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/...> Over Margaretha Meijboom.

Margaretha Verwey timmert flink aan de weg; ieder jaar is er een grote tentoonstelling. Daarnaast steeds meer voordrachten, kleinere tentoonstellingen en demonstraties door het hele land. Het zijn de meest gelukkige jaren in haar leven, schrijft ze in haar autobiografie. *16 De Smidse, p. 55

Dan breekt in 1914 de Eerste Wereldoorlog uit. Margaretha Verwey raakt lichamelijk uitgeput en belandt in een innerlijke crisis. Zij komt een vroegere vriendin tegen die Officier in het Leger des Heils is.

Het betreft hoogstwaarschijnlijk *Anna Theodora Knuttel* *17, met wie zij een liefdesrelatie lijkt te hebben. Margaretha Verwey schrijft daarover in haar dagboek, waar ook in andere notities Anna Knuttel regelmatig genoemd wordt.*18

Anna Knuttel raadt Margaretha aan om haar bezittingen te verkopen en onder de armen te gaan werken.

Margaretha Verwey zet daadwerkelijk haar naaldkunstzaak in de Nieuwe Spiegelstraat te koop en gaat werken in de Tehuizen van het Leger des Heils.

Dan blijken haar halfzusje en zwager, die in Blaricum wonen, en die al lange tijd worstelen met lichamelijk en psychische problemen, onverwachts positief en vol hoop te zijn. Een schilder-ziener, *Karel Schmidt*, is hen te hulp gekomen. Deze man ziet kunst als helend en laat haar zusje schilderen. Margaretha, nieuwsgierig geworden, bezoekt hem. Hij praat met haar over wereld en wereldleiding, over de apocriefe Bijbelboeken. Zij is diep geraakt: *"Het was mij als had ik dien mensch altijd gekend. Al wat hij sprak was mij als iets, wat ik reeds lang wist en erkende en toch was het volkomen nieuw en zag ik deze menschen (Karel Schmidt en zijn vrouw) voor de eerste maal."* *19 De Smidse, p. 78.

Al snel geeft zij de makelaar opdracht de verkoop-borden weg te halen: *" Door de gesprekken met Karel Schmidt, die nooit gingen over mijn persoonlijk leven of uiterlijke omstandigheden, daar hij nooit wilde ingrijpen in mijn doen of laten, maar altijd sprak over de grootheid en de schoonheid van het leven, ook in smart en lijden, zag ik de dwaasheid van mijn wanhoopsdaad in. Zijn groot geestelijk weten, veelal ook in zijn werk uitgedrukt, deed mij alle gebeuren zien in een nieuw licht. Hij leerde mij, niet stil te staan bij schuld en zonde, maar smart en leed moedig te dragen."* *20 De Smidse, pagina 79

Margaretha Verwey zegt haar 'pension' op, ze woonde in bij haar vriendin de heilsofficier Anna Knuttel, (zie *18 De Smidse pagina 79) en betreft een kamer in haar naaldkunstzaak in de Nieuwe Spiegelstraat. Zij zet haar eigen werk voort. Daarnaast is zij veel in Blaricum.

Margaretha Verwey had aansluiting gevonden bij *het Leger des Heils*. Karel Schmidt is ook een aantal jaren actief betrokken geweest bij het Leger des Heils, waar hij zijn echtgenote Johanna de Kruijf leerde kennen. Haar vader was medeoprichter van een afdeling van het Leger des Heils, zij is daarin opgegroeid. De herkenning die Margaretha bij hen vindt, kan mede te maken hebben met hun gezamenlijke achtergrond bij het Leger des Heils, een praktische religieuze stroming, waar naastenliefde, goede werken doen, en evangeliseren centraal staan.

Het kost Margaretha Verwey enige tijd om de schilderijen van Karel Schmidt te begrijpen, als kosmische werken, als uitdrukking van geestelijke ervaringen. Dan zet zij zich volop in voor zijn werk.

Naast vernieuwing in literatuur, architectuur en naaldkunst nu de schilderkunst: *" Zou werkelijk de tijd daar zijn om te spreken door woord en beeld van het nieuwe leven, dat zich wilde baanbreken, nu ook in de schilderkunst?"* *21 De Smidse, p. 80

Het meest deelt zij met Karel Schmidt zijn religieuze opvattingen, die raken aan theosofie (en de latere antroposofie), maar die hij ook baseert op zijn eigen helderziende waarnemingen in de geestelijke wereld.

Margaretha Verwey wordt een vurig voorvechtster voor het werk en de ideeën van Karel Schmidt en zet al haar kwaliteiten en zelfs haar vermogen in om hem te steunen. Zo vraagt ze een gesprek aan met de directeur van het Stedelijk Museum in Amsterdam, die instemt met een expositie van Karel Schmidt, met als voorwaarde dat het een groepsexpositie moet zijn. Met enkele geestverwante kunstenaars wordt daarvoor genootschap De Smeden in het leven geroepen.

Zij stelt haar atelier in de Nieuwe Spiegelstraat beschikbaar voor het tentoonstellen van zijn werk.

In 1919 laat Margaretha Verwey een atelier ("De Smidse") voor hem bouwen bij het huis waar zij in Blaricum wonen.

Ook organiseert zij voordrachten door Karel Schmidt in het Americain hotel te Amsterdam.

Verder beheert zij de financiën, wat niet gemakkelijk is, aangezien Karel Schmidt de mensen vrij wil laten wat zij willen betalen voor zijn werk en voor de lezingen.

In 1920 houdt Karel Schmidt een voordracht over het witte vlak in de ruimte. Margaretha Verwey schrijft hierover: *"Enthousiast, stralend, sprak hij over het licht dat breekt in kleuren. (...) Een der aanwezigen sprak zijn verwondering uit hoe een schilder, (...) zóó enthousiast, zóó vurig de schoonheid van het "leven" bezingen kon. Voor mij was deze laatste avond (van de wintervoordrachten WB) het hoogtepunt en ik voelde mij weer het kind, als op de Zondagavonden, wanneer mijn vader vertelde. Ik geloof, omdat hier het groote keerpunt ligt, in mijn innerlijke zowel als in mijn uiterlijk leven. In de "Kerk" had ik geen bevrediging gevonden. Bij de theosofen (...) werd mij veel geopenbaard; de Christus, die ik zocht, vond ik er niet. (...) De Christus, wiens volheid hemel en aarde omvat en die tevens is de liefdebron voor elk menschenhart, dat naar liefde dorst. Ik geloof, onuitgesproken, ten deele onbewust, was het dit, wat ik zocht en wat ik in Blaricum vond."* *22 De Smidse, p. 84

Er worden plannen gemaakt voor een kunstcentrum, "De Smeden", een centrum voor concerten, tentoonstellingen, voordrachten en cursussen. Daaromheen zullen werkplaatsen komen met ateliers voor beoefenaren van diverse kunstvormen. Het moet wetenschap, kunst en wijsbegeerte samensmeden. Met architect Sijmons zijn al de eerste schetsen gemaakt. Maar het "Smedenpaleis" in Blaricum, zoals het al genoemd wordt, zal nooit gebouwd worden: de gezondheid van Karel Schmidt, die al langere tijd niet goed is, gaat sterk achteruit. Hij kan in de winter van 1919 niet meer naar Amsterdam reizen, geen lezingen meer houden en later zelfs niet meer schilderen.

Op 17 oktober 1920 overlijdt Karel Schmidt, 40 jaar oud. Hij heeft problemen met zijn gezondheid gehad vanaf 1914, toen hij vanwege een prediking die hij op het strand hield, ernstig mishandeld is door aanhangers van een dominee en een blijvende longbeschadiging opliep.

Margaretha Verwey woont met zijn weduwe, Johanna Schmidt - de Kruijf en hun drie kinderen, in het huis naast het atelier. Financieel is het een zeer moeilijke tijd. De hypotheek kan vaak niet op tijd betaald worden, meerdere keren dreigt gedwongen verkoop van alle bezittingen. Toch wil zij een laatste poging wagen om het werk van Karel Schmidt voort te zetten.

Zij richt op 1 februari 1924 het genootschap "Smeda" op, bedoeld als een coöperatie voor kunstnijverheid, met verschillende kringen. Zelf start zij met de weverij Smeda. De weefschool wordt vermaard, maar de coöperatie strandt op onderlinge conflicten en wantrouwen. Zeer teleurgesteld geeft zij het op. Nog in datzelfde jaar worden het woonhuis, atelier De Smidse en de grond eromheen verkocht.

Met Johanna en de drie kinderen verhuist zij naar Amsterdam, waar zij intrekken in de zaak in de Nieuwe Spiegelstraat.

Uit de, onvolledige, correspondentie, tussen Margaretha Verwey en Johanna Schmidt-de Kruijf, in de jaren rond 1927, blijkt dat de laatste meerdere periodes opgenomen is geweest.

Margaretha zorgt dan alleen voor de kinderen, naast het werk in de zaken in Amsterdam en Den Haag, en naast haar werk als naaldkunstenares.

In 1924 wordt Margaretha Verwey wel beloond voor haar inspanningen voor vernieuwing van het nijverheidsonderwijs, dat erg ouderwets was. Zo moesten de leerlingen alles weten over de stijl in de tijd van de Lodewijken, van Louis XIV, van Queen Anne. Gotiek en Renaissance zijn maatgevend. Van de nieuwe ontwikkelingen binnen de naaldkunst weten zij niets.

Er wordt een nieuwe acte in het leven geroepen: "een acte van bekwaamheid tot het geven van nijverheidsonderwijs", erkend door het Ministerie van Onderwijs, Kunst en Wetenschappen. Margaretha Verwey treedt toe tot de examencommissie, een taak die zij jarenlang met veel plezier zal vervullen.

In 1926 ziet Margaretha Verwey een aankondiging van enkele voordrachten door de vermaarde Dr. Rittelmeyer, een evangelische predikant, die nu de eerste geestelijke van de Christengemeenschap is geworden. De Christengemeenschap is een beweging tot religieuze vernieuwing, in 1924 opgericht in Duitsland, gebaseerd op de geestelijke inzichten van Rudolf Steiner. Margaretha Verwey gaat met Johanna Schmidt naar deze voordrachten, die een volgende grote stap in haar ontwikkeling inleiden.

"Ons werd niet getoond de Christus van voor twee duizend jaren in Palestina, maar we zagen voor ons de levende Christus voor den tegenwoordige tijd, zich openbarende in ons, als zijnde het Licht en het Leven, de Weg en de Waarheid. En al deze dingen, leidende tot vernieuwing van ons religieus leven, klonken mij toch niet vreemd in de ooren, eerder als iets heel oud bekends... Het jubelde in mij. Het "Christus in ons", als levende werkelijkheid, wilde zich baan breken, in de plaats van al mijn Blaricumse idealen, verlangens en wenschen. Hier zou ik een nieuw boekdeel kunnen beginnen, waarin alles stond in een geheel nieuw licht." *23 De Smidse, p. 105

Als de jongste dochter Greetje op school niet goed aardt, besluiten zij op advies van een antroposofisch arts naar Den Haag te verhuizen, zodat de kinderen naar de Vrije School kunnen, die is gebaseerd op de pedagogiek van Rudolf Steiner.

De zaak in Amsterdam wordt verkocht (1927), zodat zij in Den Haag een huis kunnen kopen. In deze tijd verdiept Margaretha zich meer in de antroposofie van Rudolf Steiner: de pedagogie, de landbouw, naast diens christologisch werk, dat deze jaren iets meer naar de achtergrond verschuift.

Zij was lid zowel van de Antroposofische Vereniging in Nederland als van de Christengemeenschap.

De kinderen groeien op en vliegen uit. De zaak in Den Haag, waar haar hart al lang niet meer ligt, wordt opgeheven in 1937, als zij bijna 70 is. Zij had in het Haagse woonhuis haar eigen kamer, maar: *"Toch gaf dit leven in huis, waar altijd eenige pensiongasten waren, niet de rust die ik wenschte."* *24 De Smidse p. 113

Zij wil naar Amsterdam terug. *"Mocht ik echter een zóó vriendschappelijk samenleven van meer dan twintig jaren met mevr. Schmidt verbreken ten eigen bate? Voor beide partijen was dit moeilijk. Tenslotte triumfeerde het verstand over het gevoel."* *25 De Smidse, p. 113.

In 1941, als zij 74 is, verhuist zij naar de Elizabeth Otter Knoll Stichting, een tehuis voor oudere dames in Amsterdam. *"Wat ik verlangde was rust. Rust van alle gewirwar om mij heen. Zonder gewetenswroeging mij op mijn kamer te kunnen houden met en bij de boeken waarnaar mijn hart uitging."* *26 De Smidse p. 114.

Zij leest veel; antroposofie van Rudolf Steiner, over religie Emil Bock, Rittelmeyer, Beck en anderen. Maar ook het werk van haar broer Albert. Daarnaast onderhoudt zij contact met veel oude vrienden.

Ze maakt er de Tweede Wereld Oorlog mee en wordt voor haar 80e verjaardag nog uitgebreid geïnterviewd:

"Margaretha Verwey behoort tot die uitzonderlijke mensenkinderen die met dankbaarheid en blijdschap in het hart haar leven kan overzien. (...)

(Over de bloeitijd van haar werk zegt zij:) "Het was mooi, het was nieuw, maar het wijst de generatie van thans geen weg naar de toekomst: 'Mooie' handwerken zijn uit de tijd. Er moet nu iets nieuws komen, maar een stijl wordt geboren uit het geestelijk leven van een volk en zolang dat er niet is zullen er geen nieuwe handwerken worden gemaakt."

Van het allergrootste belang acht Margaretha Verwey het echter dat de technieken zuiver worden bewaard en geleerd, en hieruit blijkt, dat zij dus de waarde van haar eigen werk in het grote geheel toch op de juiste waarde weet te schatten. (...)

"De verhoudingen en het evenwicht tussen ornament en werkstuk moeten bewaard blijven en naar mijn mening zijn die altijd nog geometrisch vastgelegd. De hele natuur is immers wiskundig opgebouwd. Kijk maar naar het klokhuis van een appel of de samenstelling van een bloem!" (...)

"Mijn eigen voorliefde ging het meest uit naar kleuren en dat is later ook de sterkste kant van mijn werk geworden."

In de autobiografie, welke Margaretha Verwey onlangs het licht deed zien, lezen wij, dat het vooral Berlage, Lauweriks, De Bazel, Lebeau, Bert Nienhuys, het echtpaar Dysselhof-Keuchenius, Mej. Klinkhamer en vele andere grote figuren uit die vruchtbare tijd waren, die de jonge kunstenaars met raad en daad bijstonden.

(...) en het is dus geen wonder, dat haar werk geheel dezelfde geest ademt als dat der tachtigers en het getuigt van een grote soepelheid van geest, dat zij, door contact met de vroeg gestorven Blaricumse kunstschilder Karel Schmidt, op later leeftijd breekt met vele vaste normen en haar uiteindelijke rust vindt in de anthroposofie."

*27 In: De vrouw en haar huis: Tachtigjarige kunstnijvere Margaretha Verwey vertelt over leven en werk. Oktober 1947.

Margaretha Verwey overlijdt op 17 december 1947 in Amsterdam, na een rijk innerlijk en uiterlijk leven.

Noten

1. In: De Tijd October 1942: *Margaretha Verwey Pionierster op het gebied van vrouwenhandwerk 75 jaar geworden. Haar streven een protest tegen banaliteit.*
2. Krantenartikelen: zie hierna.
3. Zie *Marty Bax; Het web der Schepping; Theosofie en Kunst in Nederland Van Lauweriks tot Mondriaan*. Uitgeverij SUN, 2006, Amsterdam, ISBN 90 8506 192 X
4. De Smidse, pagina 75
5. Brieven van Margaretha Verwey aan Johanna Schmidt - de Kruyf, 1920-1947: archief Karel Schmidt
6. De Smidse, p. 42
7. De Smidse, pagina 43
8. In een dagblad; De herleefde weefkunst. Margaretha Verwey's levenstaak Een baanbreekster voor het schoone. Amsterdam, 13 oktober 1931. Ter ere van een grote tentoonstelling van 40 jaar naaldkunstwerk van Margaretha Verwey, in de Vrouwenclub in Amsterdam.
9. De Smidse, p. 66
10. In: De Tijd Oktober 1942: Margaretha Verwey Pionierster op het gebied van vrouwenhandwerk 75 jaar geworden. Haar streven een protest tegen banaliteit
11. De Smidse, pagina 42 en 18
12. KUNST Veertig jaren handwerkkunst. Margaretha Verwey: een pionierster door M. V. 1931, ter ere van een tentoonstelling in de Vrouwenclub, van 40 jaar naaldkunst van Margaretha Verwey.
13. *De Gids* Sept. 1908: "Herboren Vrouwenkunst", door Tutein Nolthenius.
De Hollandsche Revue, Oct. 1908: "Margaretha Verwey. Herleving van een oud Vak" - 16 pagina's!- beide artikelen gaan over het weven
14. Marjan Groot, "Vrouwen in de vormgeving; 1880-1940", p. 84
15. De Smidse, p. 66
- 15A "In herinnering aan Margaretha Meyboom. Door haar vrienden." Onder redactie van Claudine Bienfait. 's Gravenhage 1930.

15B <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/...> Over Margaretha Meijboom.

16. De Smidse, p. 55

17. *Anna Theodora Knuttel*, geboren 13 september 1871 te Ede, overleden op 3 april 1943 te Soest.

Ouders: Pieter Knuttel, geb. 1819, gestorven 15 nov. 1871 en Rosalie Freijss, geboren 1835, gestorven 9 dec. 1891. Zij heeft 2 zussen en 1 broer: Rosalie Marie Elisabeth Knuttel 1860-1935, Catharina Knuttel 1863-1885, Johannes Philippus Knuttel 1866-1940.

Zij stamt uit een welgestelde familie.

Anna Knuttel steunde toen zij nog thuis woonde, rond 1890, de komst van het Leger des Heils naar Ede. Dit werd door de plaatselijke bevolking niet altijd gewaardeerd.

Later woonde zij van 1894 tot 1896 in Nijmegen en een periode in Maurik. Ze reisde naar Palestina en verbleef daar enige tijd. Teruggekomen in Nederland woonde zij vanaf 1907 korte tijd in Utrecht, Mauritsstraat 17." In haar voetspoor kwamen vervolgens nog een aantal andere vrouwelijke officieren en soldaten van het Leger des Heils op nr. 17 te wonen" (*internet, geschiedenis Maurisstraat Utrecht, een wijk gebouwd in 1903*)

In 1910 geeft Anna Knuttel opdracht tot de bouw van enkele villa's in Noordwijkerhout: Artikel van Gemeente Noordwijkerhout: "Gooweg 42, Noordwijkerhout: (...) Bouwjaar: 1910. Deze vrijstaande eenlaagse villa is als 'landhuisje' gebouwd in opdracht van mej. Anna Theodora Knuttel. Gelijktijdig was zij ook opdrachtgeefster voor de bouw van het zomerhuis Duinwyk (Westeinde 87) en landhuis Thimnath Serah (Westeinde 85) waar zij zelf ging wonen. In 1918 verkocht zij "Thimnath Serah."

In een exemplaar van het boek van Jacob Israël de Haan, Het Joodsche lied, uitgeverij Versluys, 1915 eerste druk, is een opdracht te vinden "van M.V. voor Anna Knuttel Officier Leger des Heils".

18. *Dagboeknotities zwart schrift*, 1918; archief Karel Schmidt.

Begin mei 1918: "Liefde tot mensen mag niet bestaan dan alleen om Christus' willen.

Waarachtige liefde kan alleen bestaan als we elkaar in Christus ontmoeten. Ik moet prijs geven alle vleeschelijke liefde - alle liefde tot A. K. die in iets anders wortelt dan in Christus. Ik heb haar lief omdat ze mij koestert en troost - omdat warmte van haar uitgaat en het vleesch heeft die "warmte" lief. Die warmte streelt - koestert - maakt slaperig. Ik moet alléén staan, zonder die menselijke troost. Christus moet mij genoeg zijn. Mijn Vader die in de hemel is moet vertrouwd worden. Volkomen Nú heb ik gekozen! Ik heb gekozen te gaan het smalle pad - dat hard en ruw is en met doornen bezaaid. Het pad waarop niemand naast me kan gaan om mij te helpen, daarvoor is geen plaats. Er is wel plaats voor mijn eigen voetstappen."

Kort vóór 20 mei 1918: "Knuttel zei weer dat ik een idealistje ben. Ze verwacht alle heerlijkheid in het hiernamaals. (...) "

15 augustus 1918: eerst een beschrijving van een droom en haar interpretatie hiervan. Dan: "Ik dacht aan wat mej. Knuttel mij eens zeide: Jij staat altijd observerend naast ons, nooit kom je geheel tot ons - (...) 't Geheel was aanwijzing dat het tijd was mijn kamer op te zeggen en mijn inboedel er uit te halen."

In De Smidse schrijft ze hierover op pagina 78 toen ze voor de tweede keer naar Blaricum ging, naar Karel Schmidt: "Toen ik heenging naar Blaricum vroeg mij een huisgenoot, de vriendin

Heilsofficier, bij wie ik inwoonde: Wanneer kom je terug? Ik weet het niet, was mijn antwoord; misschien wel nooit. Dit "nooit" bleek profetisch, want daar in huis kwam ik niet terug."

En na dit tweede bezoek aan Karel Schmidt: "In Amsterdam terug, zegde ik mijn pension op, maakte een kamer vrij aan de zaak (...) en zette mijn werk voort, (...) De week-ends ging ik gewoonlijk naar Blaricum."

En in het zwarte cahier, op 21 augustus 1918: " De volgende avond een brief van Knuttel. 's Morgens daarna gebed voor haar. De geest zweeg - Voor mij tekenen dat ik haar geheel moet loslaten. Ik zal haar geen brieven meer schrijven."

19. De Smidse, p. 78

20. De Smidse, p.79

21. De Smidse, p. 80

22. De Smidse, p. 84

23. De Smidse, p. 105

24 De Smidse p. 113

25 De Smidse, p. 113

26 De Smidse p. 114.

27. "Tachtigjarige kunstnijvere Margaretha Verwey vertelt over leven en werk". In: De vrouw en haar huis, Oktober 1947.

KRANTENARTIKELEN

KUNST Veertig jaren handwerkkunst. *Margaretha Verwey: een pionierster.* Door M. V. 1931

Letteren en kunst. Handwerken Vrouwenclub Amsterdam.

"Mej. Elis M. Rogge schrijft ons:..."

(over 40 jaar naaldkunst, tentoonstelling van Margaretha Verwey in de Vrouwenclub, 1931)

Avondblad, B. Nieuwe Rotterdammer 1931

DE HERLEEFDE WEEFKUNST Margaretha Verweys levenstaak. Een baanbreker voor het schoone.

Amsterdam, 13 October 1931.

N.a.v. tentoonstelling in de Vrouwenclub Amsterdam, 1931.

Margaretha Verwey Pionierster op het gebied van vrouwenhandwerk 75 jaar geworden. Haar streven een protest tegen banaliteit.

De Tijd 20 October 1942 door A. Biegel

Margaretha Verwey 70 jaar Blik in verleden en toekomst.

De Nederlandsche pionierster van het kunstnaaldwerk verjaart 18 October.

Door: R. de Ruyter - v.d. Feer 1937.

Hetzelfde artikel in de Arnhemsche Courant zaterdag 16 October 1937 " Margaretha Verwey weldra 70 jaar"

Margaretha Verwey wordt zeventig jaar. Vernieuwster van een oud vak in ons land.

Een pionierster der handwerkkunst. Margaretha Verwey 80 jaar.

Nieuwe Rotterdammer, woensdag 15 October 1947,

Margaretha Verwey wordt tachtig jaar.

Pionierster der nieuwe handwerkkunst.

Algemeen Handelsblad, maandag 6 October 1947.

Margaretha Verwey van de weefschool. Zij vertelt haar leven. (n.a.v. het uitkomen van 'De Smidse')

Nieuwe Courant, zaterdag 21 juni 1947

Margaretha Verwey 80 jaar.

Nieuwe Courant, 17 October 1947.

De Smidse. Levensschets van Margaretha Verwey. (n.a.v. het verschijnen van De Smidse)

Door D. J. van Houten

In: mededelingenblad Anthroposophische Vereeniging in Nederland, 1947.

Advertentie de Smidse Levensschets met 3 portretten

In mededelingenblad van de Anthroposophische Vereeniging in Nederland, 1947.

Margaretha Verwey De Smidse

In: Tijd en Taak October 1947

De Smidse, door Margaretha Verwey.

"De ouderen onder ons herinnering het zich nog..." 1947

Advertentie De Smidse in De Linie, 4 juli 1947

TIJDSCHRIFTARTIKELN

Margaretha Verwey wordt tachtig.

De Tijd, donderdag 16 October 1947.

Margaretha Verwey vertelt over leven en werk.

In: De Vrouw en haar huis. October 1947, no. 10 p. 356-358

Karakterschets Margaretha Verwey

De herleving van een Oud vak. (16 pagina's)

In: De Hollandsche Revue 1908

Hobbezakjes op de dam, reformkleding omstreeks 1900

Tijdschriftartikel, door Carin Schnitger, kostuumhistorica

In: Ons Amsterdam, nov/dec 2004

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

De Smidse, autobiografie van Margaretha Verwey. (citaten blz nrs blauwe band uitg)?
Uitg. N.V. Uitg. Mij v/h C. A. Mees, Santpoort 1947

Vrouwen in de vormgeving 1880 - 1940

Marjan Groot
Uitgeverij 010, Rotterdam 2007
ISBN 978 90 6450 521 8

Het web der schepping

Theosofie en kunst in Nederland, van Lauweriks tot Mondriaan.

Marty Bax
Uitgeverij Sun, Amsterdam 2006
ISBN 90 8506 192 X
NUR 651

Vernieuwing en bezinning

Nederlandse beeldende kunst en kunstnijverheid (1885 - 1935)

Jan Jaap Heij
Drents Museum, Assen 2004 Waanders Uitgevers, Zwolle
ISBN 90 400 8960 4

Textielkunstenaresen art nouveau, art deco 1900 - 1930

Constance de Nerée tot Babberich, Agathe Wegerif, Bertha Bake, Christine van Zeegen, Ragnhild d' Aily
Marjan Groot en Hanneke Oosterhof
Nederlands Textiel museum
ISBN 90 70962 34 9

Kunstenaren der Idee

Symbolistische tendenzen in Nederland ca 1880 - 1930

Carel Blotkamp, Caroline Boot, Marie Hélène Cornips, Andrea Gasten, Marijke van der Heijden, Geurt Imanse, Mariëtte Jossephus Jitta, Titia van Leeuwen, Mieke Rijnders, John Steen, Evert van Uiter; met bijdragen van A. M. Hammacher, Dick Veeze.
Staatsuitgeverij 's Gravenhage, 1978
ISBN 90 12 02241 X

De wereld in een dorp

Schilders, schrijvers en wereldverbeteraars in Laren en Blaricum 1880 - 1920

Lien Heyting
Meulenhoff Amsterdam, 1994
ISBN 90 290 4856 5

Lody van Kooten

Een 'vergeten' Nederlandse kunstenaar 1903-1972

Louk van Kooten
Enschede 2013
Manuscript boek

OVERIGE UITGAVEN

De tentoonstelling van Kunstnaaldwerk in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem november-december 1904

Plaatwerk (54 afbeeldingen in lichtdruk) met teksten van Elisabeth M. Rogge en E.A. von Saher
Scheltema & Holkema's Boekhandel Amsterdam

Het Handwerk als Kunstuiting

Marg. Verwey

Brochure no.11 in de serie Geschriften van de Nederl. Vereeniging Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, 1911

NV Uitgeversmaatschappij "Ontwikkeling" te 's Gravenhage